

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LXI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial:

RADU ARDEVAN – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN – Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
NIKOLAUS BOROFFKA – Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
HORIA ION CIUGUDEAN – Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
SORIN NEMETI – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
CHRISTOPHER F. E. PARE – Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz
ZENO KARL PINTER – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
CRISTIAN IOAN POPA – Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
FLORIAN MATEI-POPESCU – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
IOAN CAROL OPRIȘ – Universitatea București
EMANOIL PRIPON – Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
AUREL RUSTOIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
CRISTIAN SCHUSTER – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
VOLKER WOLLMANN – Obrigheim

Colegiul de redacție:

RADU OTA – redactor șef
SIDONIA PETRONELA OLEA – secretar de redacție
CRISTINEL FÂNTÂNEANU – secretar de redacție
ADINA BOGDAN – membru
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU – membru
ILIE LASCU – membru
CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru
ANCA TIMOFAN – membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
510010 ALBA IULIA
Str. Mihai Viteazul, 12-14
Tel. 0258/813300

Mailing address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
RO – 510010 ALBA IULIA
12-14, Mihai Viteazul St.
Tel. (+40) (258) 813300

www.revista-apulum.ro; www.mnuai.ro

© 2024 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LXI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXXIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Autorii își asumă întreaga răspundere pentru conținutul studiilor

Materialele nepublicate nu se restituie autorilor

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

IOAN OPRIȘ, In memoriam Hadriani Daicoviciu (11 octombrie 1932 – 4 octombrie 1984).....	XI
RADU ARDEVAN, Câteva amintiri despre Hadrian Daicoviciu.....	XXXI
VASILE MOGA, In memoriam Hadriani Daicoviciu.....	XXXIX
CRISTINEL FĂNTÂNEANU, Profesorul Sabin Adrian Luca la 65 de ani.....	XLI

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

ARHEOLOGIE & ANTROPOLOGIE

ARCHAEOLOGY & ANTHROPOLOGY

RADU-ANDREI SPIRIDON, Materialul litic șlefuit din situl de la Tărtăria - <i>Gura Luncii</i> (jud. Alba, România). Campaniile 2019 și 2021 <i>The Ground Stone Assemblage from Tărtăria - Gura Luncii (Alba County, Romania). 2019 and 2021 Campaigns</i>	1
TÜNDE HORVATH, An Unprovenanced Human Figurine in the Collection of Classical Antiquities of the Museum of Fine Arts (Part 1) <i>O figurină antropomorfă de origine necunoscută în colecția de antichități clasice a Muzeului de Arte Frumoase (partea I)</i>	51
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, ORIANA SVEDAC, ANDREI MĂRINCEAN, SORIN FELEA, Cercetările arheologice preventive de la Șag – <i>Situl 5</i> (jud. Timiș) <i>Rescue Archaeological Research at Șag – Site 5 (Timiș County)</i> ...	95
GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, Proto-monede, bijuterii, amulete... Despre două categorii de piese de bronz descoperite în teritoriul Istro-Pontic (secolele V-III a.Chr.) <i>Proto-Coins, Jewels, Amulets... About Two Categories of Bronze Pieces Discovered in the Istro-Pontic Territory (5th-3rd Centuries BC)</i>	167

DOREL BONDOC, LIVIA BUZOIANU, O amforă elenistică șampilată de la Dăneasa, județul Olt <i>A Stamped Hellenistic Amphora from Dăneasa, Olt County.....</i>	193
MARIAM SLIMOUN, Les épitaphes bilingues, latin et araméen, de Tibiscum <i>Epitafurile bilingve, în latină și aramaică, de la Tibiscum.....</i>	199
GABRIELA FILIP, Sarcophagus of <i>Aelius Iulius Iulianus</i> from Romula, an Expression of Roman Provincial Art and Poetry <i>Sarcofagul lui Aelius Iulius Iulianus din Romula, o expresie a artei și poeziei provinciale romane</i>	231
RADU OTA, ANDREI BUTA †, Material tegular șampilat descoperit recent în castrul roman de la Apulum <i>Stamped Tegular Material Recently Discovered in the Roman Fortress of Apulum</i>	247
DAN GEORGE ANGHEL, Utilizarea gudronului din coajă de mesteacăn în perioada romană la Apulum <i>Use of Birch Bark Tar During the Roman Period at Apulum.....</i>	281
CSABA SZABÓ, IOAN MUNTEAN, MIRUNA LIBIȚĂ-PARTICĂ, ORSOLYA GYURKA, Materiality of Roman Religion in Apulum. Catalogue and Topography of the Finds <i>Materialitatea religiei romane la Apulum. Catalogul și topografia descoperirilor.....</i>	311
RADU PETCU, INGRID PETCU-LEVELI, A Lead Votive Statuette Depicting a <i>Genius Cucullatus</i> Discovered Near Tomis (Moesia Inferior) <i>O statueta votivă din plumb ilustrând un Genius Cucullatus descoperită lângă Tomis (Moesia Inferior).....</i>	377
ALEXANDER HARIZANOV, <i>Plumbatae</i> from <i>Dacia Ripensis</i> : the Lead-Weighted Darts From a Newly Discovered Fortified Settlement Near Modern-Day Dimovo, Bulgaria, in Their Provincial and Regional Context <i>Plumbatae din Dacia Ripensis: săgeți de mână cu plumb dintr-o așezare fortificată recent descoperită lângă Dimovo de astăzi, Bulgaria, în contextul lor provincial și regional</i>	395

ARHEOZOOLOGIE

ARCHAEOZOOLOGY

- ALEXANDRA-PAULA SICOE, MIHAI GLIGOR, SIMINA MARGARETA STANC, Exploatarea resurselor animale în așezarea eneolitică de la Alba Iulia - *Lumea Nouă*: analiza arheozoologică a unui complex aparținând grupului Foeni
Exploitation of Animal Resources in the Eneolithic Settlement of Alba Iulia - Lumea Nouă: Archaeozoological Analysis of a Feature Belonging to the Foeni Cultural Group 433
- XENIA POP, Cercetări arheozoologice în așezarea din epoca bronzului târziu de la Conop - *Sit 5* (Jud. Arad)
Archaeozoology Research in the Late Bronze Age Settlement at Conop - Sit 5 (Arad County)..... 455
- GEORGETA EL SUSI, FLORIN CIULAVU, Cercetări arheozoologice în așezarea romană de la Apulum – Colonia Aurelia Apulensis
Archaeozoological Research in the Roman Settlement from Apulum – Colonia Aurelia Apulensis 471

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

- ANDREEA-BRÂNDUȘA BUNGĂRDEAN, Intervenții de conservare și restaurare asupra unui ancadrament de piatră descoperit la clădirea fostei primării din Turda
Conservation and Restoration Interventions on a Stone Framing Discovered at the Building of the Former Town Hall in Turda 503
- CARMEN CECILIA DRAGOMIR, Salvarea și protejarea patrimoniului cultural mobil provenit din descoperiri întâmplătoare. Studiu de caz: depozitul de bronzuri din comuna Iara, județul Cluj
Saving and Protecting Chance Discoveries of Movable Cultural Heritage. Case Study: the Bronze Deposit from Iara Comune, Cluj County..... 517

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

- MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Tudor Roșu, Florin Bogdan, *Apulum. În universul unei reviste*, Bibliotheca Musei Apulensis XLII, Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia – Editura Mega, Alba Iulia – Cluj-Napoca, 2023, 214 pagini..... 527
- GEORGE BOUNEGRU, Andrea Popa, *Managementul integrat al patrimoniului cultural mondial în România*, Studiu de caz: frontiera romană din Dacia. Siturile de epocă romană de la Brețcu, Comolău și Boroșneu Mare, Editura Astra Museum, Sibiu, 2023, 279 pagini, 73 figuri..... 537
- CLAUDIU PURDEA, Augustin Lazăr, Sorin Alămoreanu, Marius M. Ciută (ed.), *Combaterea spălării bunurilor culturale pe piața antichităților: rolul expertului judiciar/Fighting the laundering of cultural goods on the antiques market: the role of the judicial expert: in memoriam Barbara Deppert-Lippitz*, Ed. Universul Juridic, București, 2024, 311 pagini..... 539

CRONICA PUBLICAȚIILOR

THE CHRONICLE OF THE PUBLICATIONS

- GEORGE BOUNEGRU, Cronica publicațiilor membrilor Secției Arheologie, apărute în anul 2023..... 545
- SIDONIA PETRONELA OLEA, Cronica publicațiilor membrilor Compartimentelor Restaurare ceramică – metal – textile și Restaurare piatră din cadrul Centrului Național de Conservare – Restaurare Carte Veche Alba Iulia, apărute în anul 2023..... 550

NECROLOG

OBITUARY

RADU OTA, ANCA-DANIELA MATIȘ, ANCA TIMOFAN
Andrei Buta, un destin frânt prea devreme.....551

Lista autorilor.....555

O AMFORĂ ELENISTICĂ ȘTAMPILATĂ DE LA DĂNEASA, JUDEȚUL OLT

Dorel BONDOC
Muzeul Olteniei Craiova
Livia BUZOIANU
Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

Cuvinte cheie: amforă, perioada Elenistică, Dăneasa, Heraclea, Παιριφάνας
Key words: amphora, Hellenistic period, Dăneasa, Heraclea, Παιριφάνας

În anul 1997, cu prilejul unei săpături edilitare făcută de un localnic din Dăneasa, jud. Olt, a fost descoperită din întâmplare, o amforă elenistică (**fig. 1**). Locația descoperirii se găsește după câte am putut afla, la limita cu orașul Drăgănești-Olt, în curtea unui localnic¹.

Amfora este realizată din pastă zgrunțuroasă de culoare cărămizie, cu nisip, scoici pisate și pigmenți de culoare brună în compoziție; pe o zonă a gurii se păstrează o pată de culoare brună, scursă pe toartă (**fig. 1-2**), provenită de la substanța (rășină?), cu care se sigila capacul. Dimensiunile amforei sunt următoarele: înălțime - 62 cm; diametrul gurii - 11 cm; diametrul toartelor - 5,3 cm; diametrul maxim al corpului - 27,3 cm.

Pe gâtul amforei a fost aplicată o ștampilă fără chenar, cu litere grecești incizate, dispuse pe trei rânduri (**fig. 2**). Rândurile au fost dispuse vertical pe suprafața amforei, fără a fi alineate, ci dimpotrivă.

Legenda celor trei rânduri este următoarea:

ΠΑΙΡΙ	Παιρι
ΠΑΑΝΑ	ΠΑΑΝΑ
ΦΑΝΑ	φάνας

În amfora de la Dăneasa recunoaștem un produs de Heraclea Pontică sau mai curând al unui centru din centrul heracleian. Dacă forma corpului și argila pot să aparțină Heracleei Pontice, prinderea toartelor la aproape 5 cm sub buza

¹ Aducem aici mulțumirile noastre conducerii Muzeului Câmpiei Boianului – „Traian Zorzoliu” din Drăgănești-Olt, pentru informațiile cu privire la această amforă.

vasului marchează diferența. Corpul lung și dimensiunile vasului sunt apropiate de amforele heracleene de tip I-4 de la Monachov 2003².

Vasele de acest tip sunt datate la Monachov în primul sfert al secolului al IV-lea a.Chr. Amfora de la Dăneasa poartă însă o șampilă cu nume de producător din categoria fabricanților târzii (LFG - Late Fabricants Group), plasată de Kac 2003 și 2007 la sfârșitul secolului al IV-lea – primul sfert (sau prima treime) al secolului al III-lea a.Chr.

Fig. 1. Amfora elenistică de la Dăneasa, jud. Olt

Șampilă conține numele producătorului *Παιριφάνας* imprimat de două ori. Peste prima imprimare a fost aplicată încă o dată aceeași șampilă și astfel s-a ajuns la imaginea finală a unei șampile cu trei rânduri. Cea de-a doua imprimare s-a aplicat de la nivelul rândului 2 al primei imprimări. Astfel, rândul 2 conține litere din ambele imprimări: ΠΑ de la ΠΑΙΠΙ și ΑΝΑ de la ΦΑΝΑ. Mai slab conturate putem recunoaște literele Ι și ΙΙ (de la ΠΑΙΠΙ).

Numele *Παιριφάνας* nu apare la Kac. Îl întâlnim însă la Fedoseev (2016, cat. 1828), dar în lectura *Παιρι(...)* / *Φανα(...)*, cu trimitere la IOSPE III 1041 și Staerman 1952, p. 393. Fedoseev are în vedere un cuplu de nume producător *Παιρι(...)* și magistrat *Φανα(...)*³. În REG 132 (BA), 2012-2016, p. 164 se face

² Monachov 2003, în special pl. 87/3-8 și 89/1, 5. Pentru dimensiuni vezi tablele de la p. 215-218.

³ Tot două nume are în vedere și Staerman 1952, p. 393.

însă corectura: formula Παιρι / Φανα trebuie tratată ca nume de fabricant în genitiv.

Fig. 2. Detaliu cu ștampila englicică de pe gâtul amforei de la Dăneasa.
Foto și mulaj: Muzeul Câmpiei Boianului-„Traian Zorzoliu”

Numele *Παιριφάνας* este atestat pe mai multe exemplare din zona vest-pontică a Dobrogei, la Arsa (teritoriul callatian)⁴, Capul Dolojman (Orgame)⁵, Medgidia⁶, Satu Nou⁷ și Mihai Bravu⁸. După numele producătorului, datăm amfora de la Dăneasa în secolul al III-lea a.Chr.- în primul sfert al acestui veac sau mai târziu, în al doilea și al treilea sfert al său (după contextul de descoperire al amforei de la Satu Nou⁹).

Descoperirea amforei elenistice la Dăneasa este importantă și se poate raporta la existența în zonă, a unor situri arheologice din a doua vârstă a epocii fierului (perioada geto-dacică), deja semnalate. Astfel, pe teritoriul orașului Drăgănești-Olt, punctul *I.R.I.C.* este cunoscut de multă vreme în literatura de

⁴ Gramatopol, Poenaru-Bordea 1969, cat. 1179.

⁵ Lungu 1992, p. 93, nr. 73.

⁶ Mateevici, Colțeanu 2023, p. 30, nr. 50.

⁷ Piesă inedită, apud Lungu 1992, sub nr. 73 (informație N. Conovici).

⁸ Lungu 1994, p. 147, nr. 62.

⁹ Vezi mai sus, nota 7.

specialitate¹⁰, ca având o astfel de încărcătură, iar în vecinătate se găsește punctul numit *Via lui Mocioacă*¹¹, unde a fost identificat un sit arheologic din aceeași vreme.

Amfora de la Dăneasa este, după cunoștința noastră, singurul exemplar păstrat întreg cu numele producătorului *Παιριφάνας* și oferă posibilitatea continuării discuțiilor privind tipologia amforelor, fie că le atribuim Heracleei Pontice sau unui centru de producție de inspirație heracleeană.

A STAMPED HELLENISTIC AMPHORA FROM DĂNEASA, OLT COUNTY

ABSTRACT

In 1997, during a civil excavation, a Hellenistic amphora was accidentally found. The place of discovery is somewhere between the localities of Drăgănești-Olt and Dăneasa. In addition to being preserved in its entirety, the amphora from Dăneasa bears a stamp with incised Greek letters, with the producer's name *Παιριφάνας*.

Most probably, the amphora from Dăneasa belongs to the production of the Pontic Heraclea center and can be dated to the 3rd century B.C.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. Hellenistic amphora from Dăneasa, Olt County

Fig. 2. Detail with the incised decoration stamp on the neck of amphora from Dăneasa. Photo and mould: Câmpia Boianului – „Traian Zorzolii” Museum

Bibliografie:

Abrevieri:

IOSPE – B. Latyšev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*

REG(BA) – Revue des études grecques (Bulletin amphorologique)

Butoi 1999 – M. Butoi, *Descoperirile arheologice și numismatice făcute de Muzeul Județean din Slatina*, Slatina, 1999

¹⁰ Preda 1986, p. 111-112; Butoi 1999, p. 13; Gherghe 2001, p. 57, nr. 127.1.

¹¹ <https://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=draganesti-olt-oras-draganesti-olt-olt-necropola-latene-de-la-draganesti-olt-via-lui-mocioaca-cod-sit-ran-125631.05>.

- Fedoseev 2016 – N. F. Fedoseev, *Keramičeskie klejma i Gerakleja Pontijskaja. Kollekcija keramičeskikh klejm*, Kertch, 2016
- Gherghe 2001 – P. Gherghe, *Repertoriul informațiilor și descoperirilor arheologice din Oltenia. Epoca Latène*, Craiova, 2001
- Gramatopol, Poenaru-Bordea 1969 – M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, „Amphora stamps from Callatis and South Dobrudja”, *Dacia*, NS, XIII, 1969, p. 127-282
- Kac 2003 – V. I. Kac, „A new chronology for the ceramic stamps of Herakleia Pontike”, în: P. Guldager Bilde, J.M. Højte, V.F. Stolba (eds.), *The Cauldron of Ariantas. Studies Presented to A.N. Scegllov on the Occasion of his 70th Birthday*, Black Sea Studies 1, Aarhus, 2003, p. 261-278
- Kac 2007 – V. I. Kac, *Grečeskie keramičeskie klejma epochi klassiki i ellinizma*, Simferopol-Kertch, 2007
- Lungu 1992 – V. Lungu, „Circulația amforelor șampilate în zona Capului Dolojman”, *Pontica*, 25, 1992, p. 69-97
- Lungu 1994 – V. Lungu, „Amfore șampilate din nordul Dobrogei”, *Pontica*, 27, 1994, p. 133-155
- Mateevici, Colțeanu 2023 – N. Mateevici, P. Colțeanu, „A new lot of Greek amphoric stamps from Medgidia elenistic I site, Constanța County”, *Studia Antiqua et Archaeologica*, 29 (1), 2023, p. 21-45
- Monachov 2003 – S. Yu. Monachov, *Grečeskie amfory v Pričernomorje. Tipologja katalog – opredelitel*, Saratov, 2003
- Preda 1986 – C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, București, 1986
- Staerman 1952 – E. M. Staerman, „Keramičeskie klejma iz raskopok Mirmekija i Tiritaki, 1935-1940 g.y.”, *Materiali i issledovania po arheolgni CCCP*, 25, 1952, p. 387-394

